

Таким чином, прийняття Податкового кодексу визначає орієнтацію методики бухгалтерського обліку доходів і витрат та визначення фінансового результату на вимоги податкового законодавства. Звідси, фінансовий результат діяльності підприємства формуватиметься значною мірою під впливом фіскальних правил, встановлених державою, що зменшить його цінність як показника, потрібного для задоволення інформаційних потреб користувачів, котрим необхідно обґрунтовувати економічні рішення щодо підприємства.

Література

1. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. №87. — www.zakon1.rada.gov.ua
2. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 3 «Звіт про фінансові результати»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.03.1999 р. №87. — www.zakon1.rada.gov.ua
3. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 15 «Дохід»: Наказ Міністерства фінансів України від 29.11.1999 р. № 290. — www.zakon1.rada.gov.ua
4. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 16 «Витрати»: Наказ Міністерства фінансів України від 31.12.1999 р. №318. — www.zakon1.rada.gov.ua
5. Податковий кодекс України: Постанова Верховної Ради України від 02.12.2010 р. №2755-VI. — www.zakon1.rada.gov.ua

Стаття надійшла до редакції: 15.04.2011 р.

УДК 657:22

В.Б. Кириленко, канд. екон. наук, доц.,
доцент кафедри обліку в кредитних
і бюджетних установах та економічного аналізу,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ПЕРСПЕКТИВИ ВПРОВАДЖЕННЯ СИСТЕМИ РИЗИКІВ У БАНКАХ

АННОТАЦІЯ. В статтє рассматриваются вопросы Базеля 2, по которым определяются минимальные требования к объему собственного капитала банка и совершенствования системы управления рисками в банках. Выделяются проблемы украинских банков на пути к переходу на требования Базель 2.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: финансовые риски, капитал банка, риск-менеджмент.

ABSTRACT. The questions of Basel 2 are examined in the article, on that minimum requirements to the size of property asset of bank and perfection of control system are determined risk injars. The problems of the Ukrainian banks are distinguished on a way to passing to the requirements Basel 2.

KEY WORDS: capital of bank, financial risk, a risk is a managment

АНОТАЦІЯ. У статті висвітлено питання Базелю 2, за якими визначаються мінімальні вимоги до обсягу власного капіталу банку та удосконалення системи управління ризиками в банках. Визначено проблеми українських банків на шляху до переходу на вимоги Базелю 2.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: фінансові ризики, капітал банку, ризик-менеджмент.

За роки, що минули після прийняття Базеля I, відбулися суттєві зміни в структурі та операціях фінансового сектору країн Заходу та зовнішніх умов банківської діяльності. На практиці банки почали широко використовувати нетрадиційні фінансові схеми, виникли та набули поширення нові види фінансових інструментів, що призвело до значного зростання обсягів фінансових ризиків та їх ускладнення. У цих умовах запровадження нових технологій, а також розширення географічних рамок діяльності стають стратегічними напрямками банківського бізнесу, які можуть бути успішно реалізованими тільки великими організаціями. Усі ці процеси послабили досягнутий на початку 90-х років XX ст. ефект щодо капіталізації банків і знизили їх спроможність протидіяти фінансовим кризам.

Це означало, що чинні вимоги до обсягів капіталу не відповідають реальній практиці банківської діяльності, недостатньо ефективно забезпечують стабільну роботу банків та захист їх від ризиків.

Метою статті є висвітлення сутності питань Базель 2, за якими визначаються мінімальні вимоги до обсягу адекватності внутрішнього капіталу банку та вдосконалення системи управління ризиками, що забезпечить банку можливість «вижити» в нинішньому конкурентному середовищі.

Питання, пов'язані з рішеннями Базельського комітету, достатньо розглядалися у спеціальній літературі такими авторами, як: В. Кротюк, О. Куценко [1—3], К. Жидко [4], О. Добровольський [5], але відповіді стосовно переходу України на базельські рекомендації, причини непереходу в літературі достатньо не були озвучені.

Як відомо, угода «Базель-1» визначає рівень достатності капіталу для проведення кредитних операцій. Різні категорії активів

множаться на вагові коефіцієнти (0 %, 10 %, 20 %, 50 % або 100 %) залежно від приналежності позичальника банку до тієї або тієї групи контрагентів. Це можуть бути уряди, кредитні організації, держустанови, нефінансові підприємства і пересічні громадяни. Усередині кожної з цих груп застосовується єдиний коефіцієнт ризику. Наприклад, кредит виданий банку з країни, що розвивається, строком до одного року має коефіцієнт 20 %, а позику великої міжнародної корпорації — коефіцієнт 100 %.

Угода «Базель-2» максимально диференціює коефіцієнти достатності капіталу не по країнах, а залежно від ризиків конкретних позичальників. Для їх оцінки притягуються незалежні рейтингові агентства. Це дозволить банкам управляти ризиками гнучкіше.

Порівняно з Базель I, нововедення зводяться до наступного:

- створення більш чутливого до ризиків зваженого розрахунку регулятивного капіталу, заснованого, по можливості, на кількісних оцінках ризиків, які проводяться самими банками;
- більш широке використання інструментів кредитних ризиків;
- нові вимоги до капіталу під операційний ризик;
- розширення ролі органів надзора;
- всебічне розкриття інформації методології банків.

По діючим на сьогоднішній день правилам Базель-1, банки при видачі кредитів підприємствам для того, щоб забезпечити себе від втрат повинні резервувати власний капітал в розмірі 8 % від балансової вартості кредиту. При цьому реальна кредитоспроможність підприємств не відіграє ніякої ролі. Таке положення більше не відповідає вимогам банківської економіки і створює невірні стимули: кредитотримувач із гарною кредитоспроможністю платить надто велику, а кредитотримувач зі слабкою кредитоспроможністю — надто малу надбавку за ризик.

Мінімально необхідний власний капітал банку (*ВК*) розраховується за наступною формулою: $ВК = \text{Сума кредиту} \times \text{вагу ризика} \times \text{відсоток}$.

Сьогодні, для підприємств вага ризику складає 100 % незалежно від його ризикової ситуації, що веде за собою 8 % резервування *ВК* банку. Важливість зміни, яку вносить Базель-2, є вимоги до кредитних інститутів по власному капіталу, зробити залежними від економічного ризику наданих кредитів чи так званого ризику «випадання» кредиту чи клієнта. Ризик «випадання» клієнта — кредитоспроможність клієнта — розглядається без урахування наявного у клієнта забезпечення (заклад, гарантії) через власну

банківську, статистичну оцінку (Probability of Default — *PD*) на наступний період(рік). Клієнти з поганою кредитоспроможністю мають більш високу вірогідність випадання, чим клієнти з хорошою кредитоспроможністю. Так як *PD*-оцінка робиться без урахування наявного у клієнта забезпечення, банк повинен отримати необхідну інформацію навіть у тому випадку, якщо кредит повністю забезпечений клієнтом.

Якщо настає випадок випадання клієнта, тоді банк повинен визначити розмір виявлених збитків. Розмір збитків (Loss given Default — *LGD*) поряд з витратами і строком реалізації забезпечення залежить від того, в якому обсязі представлено дане забезпечення. Незабезпечені кредитні вимоги таким чином мають потенційно більш високий *LGD*, чим забезпечені. Таким чином, вага ризику значно впливає на розмір резервування ВК, який, у свою чергу, значно залежить від вірогідності випадання (*PD*) та розміру втрат при випаданні (*LGD*).

Інші фактори — це строк кредиту, сума кредиту до дати його випадання (Exposure at Default — *EaD*) і для підприємств з річним оборотом до 50 млн євро (Німеччина) — індивідуальний річний оборот підприємства (Sizefaktor). Зі збільшенням строку і суми кредиту збільшується і сума капіталу банку, який резервується. У діапазоні річного обороту підприємства від 50,0 млн до 5,0 млн євро розмір резервованого капіталу за інших рівних умов зменшується (максимальне звільнення 20 %). Вище 50,0 і нижче 5,0 млн розмір річного обороту не впливає на розмір резервування капіталу. З відмінності між визначенням *PD* і розміром збитків *LGD*, якщо настає випадок випадання кредиту, стає зрозуміло, що треба розрізняти два, так звані, рейтингові виміри:

- рейтинг кредитоспроможності (1-й вимір);
- рейтинг транзакції (2-й вимір).

Обидва виміри повинні аналізуватися і оцінюватися окремо. Далі рейтинг кредитоспроможності і рейтинг транзакції з'єднуються в рейтинг кредитного договору. Базою для цього є очікуваний збиток (Expected Loss — *EL*) від такого договору. *EL* розраховується по формулі: $EL = PD \times LGD$.

Оцінюване значення *EL* використовується потім банком у калькуляції індивідуальних для клієнта витрат на ризик, а очікувані втрати, беруть участь у розрахунку резервованого ВК. Обидва параметри мають важливе значення для розрахунку ціни пропозиції по кредиту.

Основною метою Базеля II є сприяння адекватній капіталізації банків і вдосконаленню систем управління ризиками, і, таким чином, посиленню стабільності банківської системи в цілому. Для цього регулятивний капітал банку має відповідати його реальним ризикам, покривати всі основні ризики та визначати обсяг операцій, який може здійснювати банк відповідно до рівня свого капіталу.

Нова система стандартів капіталу є спробою досягти цих цілей шляхом застосування трьох взаємодоповнюючих концептуальних компонентів — опор, як вони названі в доповіді Базельського комітету:

Перший, компонент визначає мінімальні вимоги до достатності капіталу. Порядок визначення загальної суми регулятивного капіталу залишився практично без змін — норматив достатності капіталу визначають так: у чисельнику сума капіталу, що є в банку, а в знаменнику — ризики, на які наражається банк, тобто еквівалент активів, зважених за ступенем ризику, пропонується залишити незмінним — 8 %.

Базель II орієнтований на банки, які є активними учасниками міжнародного ринку і передбачає поширення на банківські групи та холдингові компанії, тобто стосується не лише активів банків, а й страхових та інших організацій. Таким чином, розрахунок здійснюється на консолідованій основі.

Основні зміни, закладені в новій схемі, стосуються процедури зважування активів за ступенем ризику і вимог до мінімального розміру капіталу та більш тісно пов'язуються з фактичними основними ризиками банків та ступенем ділової активності банку і системами внутрішнього контролю. Базельський комітет запропонував розширити коло ризиків, які беруться до розрахунку регулятивного капіталу.

Загальна сума активів, зважених за ступенем ризику, визначається як сума показників за видами ризику:

- кредитного ризику, розрахованого за одним з трьох альтернативних підходів;
- ринкового ризику;
- операційного ризику, розрахованого шляхом множення відповідних вимог до капіталу на 12,5 (тобто на обернену величину до мінімального коефіцієнта покриття ризику капіталом, що дорівнює 8 %).

Головним видом ризику залишається кредитний ризик. З метою підвищення точності оцінки ризиків, пов'язаних з різними

категоріями активів, і їх чутливості до якості цих активів, Базельський комітет надає можливість використовувати зовнішні кредитні рейтинги спеціалізованих фінансових агентств. Передбачається також використовувати для окремих операцій рейтинги великих страхових компаній.

Сукупний ризик банку розраховується як сума кредитного, операційного та ринкового ризиків. Базель II встановлює чіткі вимоги до капіталу стосовно ризиків у діяльності самого банку — операційних ризиків, пов'язаних або з помилками у внутрішніх системах, процесах, діях персоналу, або із зовнішніми подіями.

Розрахунок потреби в капіталі для покриття операційного ризику може здійснюватися за допомогою одного з трьох підходів:

1) базовим індикативним, який базується на зовнішніх рейтингах, згідно з яким потреба у капіталі розраховується у процентах від середнього валового доходу за 3 роки;

2) стандартизованим, який базується на поділі операцій банку на вісім, так званих, бізнес-ліній і визначення потреби у капіталі за кожною з них із використанням коефіцієнтів покриття капіталом:

- корпоративні фінанси — 18 %;
- торговельні операції — 18 %;
- роздрібний банківський бізнес — 12 %;
- комерційне кредитування — 15 %;
- платежі й розрахунки — 18 %;
- агентські послуги — 15 %;
- управління активами — 12 %;
- роздрібні брокерські — 12 %

(на ці коефіцієнти множать величини валового доходу за кожною із бізнес-ліній);

3) удосконаленим, при якому розмір необхідного капіталу дорівнює величині ризику, розрахованого на підставі розроблених банками внутрішніх систем вимірювання операційного ризику, оснований на комбінації кількісних та якісних критеріїв.

Другий компонент — це здійснення ефективного контролю за виконанням банками вимог щодо достатності капіталу з боку органів банківського нагляду, яким він забезпечує можливість надання оцінки визначенню банками своїх власних ризиків і встановлення, наскільки така власна оцінка ризиків банком є обґрунтованою. У Базелі II чітко підкреслюється необхідність застосування нагляду, який ґрунтується на оцінці ризиків. Крім того,

другий компонент передбачає право органу нагляду вимагати від банків дотримання вищого (порівняно із базовим 8 %) значення адекватності капіталу залежно від рівня ризиків та практики управління ними. Для банку або органів нагляду недостатньо покладатися на мінімальний обсяг регулятивного капіталу, визначеного відповідно до першого компонента, необхідно також доповнювати більш ретельним аналізом ризиків, що загрожують банкам, а також систем управління і контролю, що сприяють зменшенню таких ризиків. Сьогодні необхідно, щоб органи банківського нагляду приділяли більше уваги запобіганню проблемам.

Слід зазначити, що збільшення масштабів і складності роботи банківських груп і фінансових ринків потребує розширення міжнародної співпраці органів банківського нагляду. Хоча це питання не нове, воно набуває все більшого значення. Ефективне поєднання належного нагляду на місцевому рівні в країні знаходження банку з дієвим надглядом на консолідованій основі в країні реєстрації, вимагає встановлення більш тісної співпраці, в основному через обмін інформацією, а також поглиблення знань фінансових інструментів і зміцнення зв'язків з фінансовими групами. Базель II не тільки спонукає до такої співпраці — її успіх значною мірою залежатиме від її ефективності.

Третій компонент піднімає значимість ринкової дисципліни з метою розумного управління банками шляхом підвищення ступеня відкритості офіційної звітності. Дотримання ринкової дисципліни має бути важливим елементом успішної політики керівництва банків. Велике значення у зв'язку з цим має забезпечення прозорості опублікованих документів. Прозорість звітів є умовою дотримання ринкової дисципліни.

Сьогодні клієнти і партнери банків при прийнятті спільних рішень звертають увагу на рівень корпоративного управління в них. Банк зобов'язаний публікувати в достатньому обсязі інформацію, яка дає змогу учасникам ринку оцінювати фінансовий стан банку, його прибутки та збитки, характер ризиків, а також практику управління і контролю. При цьому, зрозуміло, не повинні порушуватися банківська таємниця і конфіденційність операцій. Це дозволить учасникам ринку краще оцінювати стан банків і якість їх політики з управління ризиками та сприятиме зміцненню зворотного зв'язку за рахунок посилення контролю, як з боку наглядових органів, так і громадськості, що відповідає основним принципам функціонування глобальної фінансової системи. Тому

вирішальним фактором забезпечення стійкості та надійності банківської системи на сучасному етапі є партнерство між органами банківського регулювання, самими банками і суспільством.

Базель II завдяки третьому компоненту системи має слугувати завчасному обмеженню надмірно ризикованих дій, його завдання — зменшити вірогідність виникнення неочікуваних подій, що відбуваються у разі відсутності прозорості, і здатних призвести до збоїв у фінансовій системі.

Оскільки банківська система України є частиною міжнародної банківської спільноти та прагне до прозорості та відкритості, Національний банк України вважає за необхідне розпочати роботу до підготовки до впровадження Базеля II.

На сьогоднішній день Національним банком України підготовлено проект постанови Правління НБУ «Про підходи до запровадження Базеля II», який було направлено для розгляду. За результатами розгляду НБУ повідомив, що українські банки перейдуть на систему оцінки ризиків «Базель II» тільки в 2016 році, тоді як ЄС, США і Росія — у 2007—2009 рр. Банкіри заявляють, що впровадження системи «Базель II» обійдеться їм у десятки мільйонів доларів, але кредитні установи, особливо з іноземним капіталом, що прагнуть працювати на міжнародних ринках, змушені будуть впроваджувати ці стандарти самостійно, раніше 2016 року. У свою чергу, експерти говорять, що не очікували такого довгого впровадження системи Базель II. На їхню думку, відстрочка до 2016 року негативно відіб'ється на роботі українських кредитних установ на міжнародних ринках. Упровадження вимог Базеля II» потребує ґрунтовної та тривалої підготовки, оскільки:

1. В Україні немає достатньої кількості рейтингових агентств, які могли би здійснювати рейтингове оцінювання всіх позичальників. Крім цього, клієнти мають бути готовими оприлюднити інформацію про фінансовий стан та зазнати додаткових витрат на оплату послуг таких агентств.

2. Для забезпечення оцінювання ризиків банки повинні використовувати математичні моделі, які взяті за основу розрахунків, рекомендованих Базельським комітетом, та мати у своєму розпорядженні адекватне програмно-технічне забезпечення, для розробки якого необхідні відповідні затрати.

3. Посилення вимог до оцінювання ризиків та необхідність розвитку внутрішньої системи управління ризиками, призведе до

витрат на підвищення кваліфікації персоналу, залучення послуг зовнішніх спеціалізованих організацій, реорганізацію документо-обігу.

4. Відсутній достатній обсяг статистичних даних, необхідних для оцінювання кредитного ризику.

5. Третій компонент — опора «Ринкова дисципліна» потребує вільного доступу всіх учасників ринку до якісної та кількісної інформації про величину та структуру капіталу, існуючі ризики для системи управління ризиками.

Хоч переважна більшість положень Базеля II є доволі складними та їхнє застосування у вітчизняній банківській практиці є проблематичним, упровадження окремих рекомендацій Базельського комітету з банківського нагляду, відповідно до положень Базельської угоди про капітал у банківську практику України, є вкрай необхідним.

Отже, нове положення Базельського комітету спрямоване на стимулювання банків до забезпечення достатнього рівня капіталу для покриття власних ризиків. Банк віднині має визначати і правильно оцінювати наявний ризик, а також характер впливу зовнішнього середовища на рівень ризику в даний момент і в майбутньому, аби створювати резерви залежно від потреб у капіталі. Це питання потребує подальших досліджень.

Література

1. Кротюк В., Куценко О. Базель 2: розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з першою компонентою // Вісник НБУ. — Травень 2006. — С. 17—22.
2. Кротюк В., Куценко О. Еволюція підходів до оцінки капіталу в базельських угодах // Банківська справа. — 2005. — №4. — С. 3—9.
3. Кротюк В., Куценко О. Базель 2: розрахунок мінімально необхідної величини капіталу згідно з першою компонентою // Вісник НБУ. — Липень 2006. — С. 2—7.
4. Жидко К. Нові вимоги Базельського комітету до визначення капіталу, адекватного ризикам // Вісник НБУ. — Листопад 2005. — С. 63—67.
5. Добровольський О. Адекватність капіталу та його вплив на результати діяльності банку // Вісник НБУ. — Червень 2004. — С. 34—36.
6. www.finance-dms.com/rating-basel.html
7. <http://www.finance-dms.com/basel2.html>

Стаття надійшла до редакції 14.04.2011 р.